

Correctievoorschrift VMBO-GL en TL

2010

tijdvak 2

geschiedenis en staatsinrichting CSE GL en TL

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o.

Voorts heeft de CEVO op grond van artikel 39 van dit Besluit de *Regeling beoordeling centraal examen* vastgesteld (CEVO-09.0313, 31 maart 2009, zie www.examenblad.nl).

Deze regeling blijft ook na het aantreden van het College voor Examens van kracht.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommiteerde toekomen.
- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Examens.

De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.

- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de *Regeling beoordeling centraal examen* van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
 - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;

- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal punten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 58 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen is de volgende vakspecifieke regel vastgesteld:

De vakinhoudelijke argumenten waarvan sprake is in de algemene regel 3.3 moeten voor het vak geschiedenis en staatsinrichting afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijk verantwoorde publicaties.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt één punt toegekend.

Staatsinrichting van Nederland

1 C

2 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het om de vrijheid van godsdienst gaat.

3 B

4 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- standpunt 1: socialisten / arbeidersklasse 1
- standpunt 2: feministen / voorstanders van vrouwenemancipatie 1

5 maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):

- Om een universitair vervolg te geven op het middelbaar onderwijs dat ingericht was naar hun eigen wensen/geloof/identiteit.
- Om hun eigen gedachtegoed te verspreiden / hun emancipatie te bevorderen.
- Omdat het stichten van een eigen universiteit een direct gevolg was van de verzuiling / de scheiding van de samenleving op basis van een levensbeschouwing.
- Omdat protestantse/katholieke studenten zich niet op hun plaats voelden op universiteiten tussen studenten met een andere geloofsopvatting dan zij zelf.

6 maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):

- Vóór 1848 kon de koning veel zelf beslissen / na 1848 viel strafvermindering onder de ministeriële verantwoordelijkheid.
- Vóór 1848 had Nederland geen koningin / na 1848 (vanaf 1890) had Nederland wel koninginnen/was Juliana koningin (van 1948 tot 1980).

7 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat de burgemeester de vrijheid van meningsuiting / de vrijheid van drukpers had aangetast.

8 C

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

9 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat de Eerste Kamer indirect gekozen wordt / niet door directe verkiezingen, maar via getrapte verkiezingen tot stand komt.

Opmerking

Alleen als na het noemen van de Eerste Kamer een juiste verklaring volgt, mag een scorepunt worden toegekend.

10 B

11 maximumscore 1

bron 7: gevestigd in c (= Den Haag)

bron 8: gevestigd in b (= Brussel)

Opmerking

Alleen als beide letters/plaatsen juist zijn, mag een scorepunt worden toegekend.

12 A

13 maximumscore 3

Bij artikel 1 hoort 1983.

Bij artikel 2 hoort 1848.

Bij artikel 3 hoort 1917.

Bij artikel 4 hoort 1848.

Bij artikel 5 hoort 1917.

Indien vijf antwoorden juist	3
Indien vier antwoorden juist	2
Indien drie antwoorden juist	1
Indien minder dan drie antwoorden juist	0

Historisch overzicht vanaf 1900

14 maximumscore 2

- Kaart A: 1 (= 1900-1914) 1
- Kaart B: 2 (= 1919-1937) 1

Vraag	Antwoord	Scores
15	maximumscore 2	
	<ul style="list-style-type: none"> • Afbeelding 1 verwijst naar het bondgenootschap tussen Duitsland en Oostenrijk-Hongarije 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Afbeelding 4 verwijst naar Duitsland dat zich aan het voorbereiden is op oorlog (door wapens te maken) / Duitsland dat op economisch terrein (industrie) een concurrent is van Groot-Brittannië 	1
	<p><i>Opmerking</i> Alleen de combinatie van een juiste bron met een juiste verwijzing levert een scorepunt op.</p>	
16	maximumscore 1	
	<p>Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):</p>	
	<ul style="list-style-type: none"> – Ik vind het wel een wereldoorlog, omdat uit de bron blijkt dat ook landen/gebieden buiten Europa betrokken zijn bij de oorlog (zoals de Verenigde Staten, Brits-Indië, Canada, Japan, Australië, Zuid-Afrika, Nieuw-Zeeland, Britse koloniën en New Foundland). 	
	<p>of</p>	
	<ul style="list-style-type: none"> – Ik vind het geen wereldoorlog, omdat uit de bron blijkt dat de meeste slachtoffers uit Europese landen komen. 	
	<p><i>Opmerking 1</i> Als uit het antwoord blijkt dat er een juist onderscheid gemaakt wordt tussen Europese landen en landen buiten Europa, mag een scorepunt worden toegekend.</p>	
	<p><i>Opmerking 2</i> Alleen als na een keuze een juist, bijpassend argument volgt, mag een scorepunt worden toegekend.</p>	
17	maximumscore 1	
	<p>Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):</p>	
	<ul style="list-style-type: none"> – De Verenigde Staten namen pas laat/na 1917 deel aan de Eerste Wereldoorlog. 	
	<ul style="list-style-type: none"> – De Eerste Wereldoorlog werd niet uitgevochten op Amerikaans grondgebied. 	
	<ul style="list-style-type: none"> – De Amerikaanse soldaten begonnen beter voorbereid/uitgerust/ bewapend/frisser aan de oorlog. 	
18	maximumscore 2	
	<p>3, 6, 7, 9 en 10 (= indoctrinatie, persoonsverheerlijking, propaganda, strafkampen, totalitair)</p>	
	<p>Indien vijf antwoorden juist</p>	2
	<p>Indien drie of vier antwoorden juist</p>	1
	<p>Indien minder dan drie antwoorden juist</p>	0

Vraag	Antwoord	Scores
19	maximumscore 2	
	Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Wél op Stalin gestemd (één van de volgende): 1 <ul style="list-style-type: none"> – Hij was een sterk/daadkrachtig leider. – Hij heeft van de Sovjetunie een machtige staat gemaakt (industrieel/militair). – Hij heeft de Sovjetunie geleid bij het verslaan van nazi-Duitsland. • Niet op Stalin gestemd (één van de volgende): 1 <ul style="list-style-type: none"> – Hij was een dictator. – Hij heeft de bevolking van de Sovjetunie onderdrukt/geterroriseerd. – Hij heeft vele/miljoenen mensen laten vermoorden. 	
20	maximumscore 2	
	Voorbeeld van een juist antwoord is (twee van de volgende):	
	<ul style="list-style-type: none"> – het brengen van de nazigroet – leidersbeginsel – de aanhangers zijn in het zwart gekleed / zwarthemden / uniformen – streven naar volkseenheid door middel van één partij/de NSB – afkeer van de verdeeldheid door partijen / afkeer van democratie – er staan alleen maar mannen afgebeeld / vooral mannen houden zich bezig met politiek 	
	per juist antwoord	1
21	maximumscore 2	
	Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • De brandweer kreeg geen toestemming van de nazi's/de nationaal-socialisten/de NSDAP/het (nationaal-socialistische) stadsbestuur/de Duitse regering, 1 • omdat antisemitisme/Jodenhaat onderdeel uitmaakte van de ideologie van de nazi's (en het laten afbranden van een synagoge hoort daartoe) / de nazi's zelf de brand gesticht hebben (in de Kristallnacht) 1 	
22	maximumscore 2	
	<ul style="list-style-type: none"> • naam van de manier van oorlogvoeren: Blitzkrieg 1 • een voorbeeld uit de bron van deze manier van oorlogvoeren: de landing van Duitse parachutisten (die 'het voorwerk' verrichtten, waarna de andere Duitse eenheden zouden volgen) / de combinatie van luchtaanval en grondoffensief 1 	

Vraag	Antwoord	Scores
23	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is (één van onderstaande combinaties):	
	<ul style="list-style-type: none"> propagandaboodschap: samen (Duitsland en Nederland) verslaan we Groot-Brittannië 	1
	<ul style="list-style-type: none"> onderdeel uit de bron: sterke/krachtige schepen (vroeger Nederlandse, nu Duitse) voeren strijd tegen de aartsvijand Groot-Brittannië (strijdt met ons mede!) 	1
	of	
	<ul style="list-style-type: none"> propagandaboodschap: samen (Duitsland en Nederland) verslaan we Groot-Brittannië 	1
	<ul style="list-style-type: none"> onderdeel uit de bron: steeds dezelfde vijand (1673-1943) / strijdt met ons mede! 	1
24	maximumscore 2	
	<ul style="list-style-type: none"> gebeurtenis: D-Day/de invasie bij Normandië/operatie Overlord 	1
	<ul style="list-style-type: none"> een keerpunt, omdat de Geallieerden vanaf dat moment (vanuit West-Europa daadwerkelijk) een tweede front tegen Duitsland openden / voet aan wal konden zetten op het vasteland in West-Europa 	1
25	C	
26	E	
27	maximumscore 2	
	Foto 1 hoort bij periode a (= 1942 tot en met 1945).	
	Foto 2 hoort bij periode b (= 1946 tot en met 1949).	
	Foto 3 hoort bij periode b (= 1946 tot en met 1949).	
	Foto 4 hoort bij periode b (= 1946 tot en met 1949).	
	Foto 5 hoort bij periode a (= 1942 tot en met 1945).	
	Indien vijf antwoorden juist	2
	Indien drie of vier antwoorden juist	1
	Indien minder dan drie antwoorden juist	0
28	maximumscore 2	
	Voorbeeld van een juist antwoord is:	
	<ul style="list-style-type: none"> De tekenaar maakt duidelijk dat de Republiek een communistisch gevaar is / een slecht land is / dat de nieuwe machthebbers niet te vertrouwen zijn 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Dat doet hij met behulp van (het symbool van) hamer en sikkel / (het symbool van) de slang (als gevaarlijk/giftig dier) 	1
29	C	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

30 maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Veel Arabieren/Palestijnen werden van hun land verdreven/moesten vluchten / de Arabieren/Palestijnen verloren de oorlog tegen de staat Israël / het perspectief op een eigen staat was verkeken.

31 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om het dekolonisatieproces/de dekolonisatie / onafhankelijkheid.

32 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Met containmentpolitiek wordt bedoeld: de politiek van het Westen/de Verenigde Staten om het communisme in de wereld in te dammen/te bestrijden 1
- Een maatregel die bij deze politiek past is (één van onderstaande): 1
 - het bieden van economische hulp (door bijvoorbeeld het Marshallplan)
 - het verlenen van militaire steun aan bondgenoten
 - de oprichting van de NAVO

33 maximumscore 1

Bij grafiek 1 past onderwerp a (= echtscheidingen).

Bij grafiek 2 past onderwerp c (= geboortecijfer).

Opmerking

Alleen als beide antwoorden juist zijn, mag een scorepunt worden toegekend.

34 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- bron 24, gevolg voor binnenland: Gorbatsjovs politiek leidde tot het einde van de Sovjetunie/tot de val van Gorbatsjov/tot politieke vrijheid / de val van het communisme / een (economische) puinhoop 1
- bron 25, gevolg voor buitenland: de Oostbloklanden willen niets weten/horen van meer democratie (zoals Gorbatsjov wilde) / Oost-Europese landen/leiders dreigen de steun te verliezen van de Sovjetunie / werden bang 1

Vraag	Antwoord	Scores
35	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • blij met de eenwording (één van de volgende): <ul style="list-style-type: none"> – De dreiging van een gewapend conflict tussen Oost en West / Warschaupact en NAVO zou afnemen. – De kwestie Berlijn / de opdeling van Berlijn zou opgelost kunnen worden. – De politieke spanningen van de Koude Oorlog zouden voorbij zijn. – Het droeg bij aan een versterking van de eenwording van Europa. • niet blij met de eenwording (één van de volgende): <ul style="list-style-type: none"> – Duitsland zou (net als in de eerste helft van de 20e eeuw) een (te) groot en machtig land worden. – Door de eenwording van Duitsland zou de spanning met de Sovjetunie kunnen toenemen. – Duitsland zou binnen Europa een (te) dominante rol kunnen spelen. 	<p>1</p> <p>1</p>
36	D	
37	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> – jaar: 1916, vanwege de Eerste Wereldoorlog – jaar: 1940, vanwege de Tweede Wereldoorlog – jaar: 1944, vanwege de Tweede Wereldoorlog <p>Indien drie antwoorden juist</p> <p>Indien twee antwoorden juist</p> <p>Indien minder dan twee antwoorden juist</p>	<p>2</p> <p>1</p> <p>0</p>
	<p><i>Opmerking</i></p> <p><i>Alleen de combinatie van een juist jaartal met een juiste reden mag goed gerekend worden.</i></p>	
38	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Op 4 mei wordt stilgestaan bij de doden die gevallen zijn • Op 5 mei wordt stilgestaan bij de bevrijding/vrijheid 	<p>1</p> <p>1</p>
	<p><i>Opmerking</i></p> <p><i>Alleen als na 4 of 5 mei een juiste, bijpassende beschrijving staat, mag een scorepunt worden toegekend.</i></p>	
39	<p>maximumscore 1</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat Kamp Westerbork een voorbeeld is van cultureel-historisch erfgoed, omdat Westerbork als herinnering aan de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog/de Jodenvervolging behouden blijft.</p>	

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per school in het programma WOLF.
Zend de gegevens uiterlijk op 25 juni naar Cito.

6 Bronvermeldingen

- bron 1 naar: J. Blokker jr., Als de wereld vergaat, ga ik naar Nederland. De vaderlandse geschiedenis in 40 uitspraken en meer, Amsterdam 2007, pag. 110-112.
- bron 2 M. Valken (red.), Kroniek van Nederland, Amsterdam/Brussel 1987, pag. 864.
- bron 3 naar: de Volkskrant van 19 mei 2008.
- bron 4 eigen beheer Cito/Cevo.
- bron 5 eigen beheer Cito/Cevo.
- bron 6 H. Hofland (e.a.), Een teken aan de wand. Album van de Nederlandse samenleving 1963-1983, Amsterdam 1983, pag. 45, 135, 163 en 185.
- bron 7 eigen beheer Cito/Cevo.
- bron 8 <http://www.leonardo-energy.org/>
- bron 9 de Volkskrant van 02 januari 09
- bron 10 naar: de Nederlandse grondwet van 1848, 1917 en 1983.
- bron 11 bewerkt door Cito/Cevo (naar: Geïllustreerde Bosatlas van de wereldgeschiedenis, Groningen, 1984, pag. 68 en 72).
- bron 12 J. Andriessen, De eerste Wereldoorlog in foto's, Lisse 2002, pag. 22, 148, 158, 294.
- bron 13 naar: J. Man, De Eerste Wereldoorlog 1914-1918, Amsterdam 1999, pag. 136.
- bron 14 B. van der Boom, De lokroep van de beweging (uit: Historisch Nieuwsblad, mei 2007, pag. 33).
- bron 15 K. van den Hoek, De opkomst van het Derde Rijk, Rotterdam 1978, pag. 19.
- bron 16 naar: <http://www.mei1940.nl>
- bron 17 J. Presser, Nederlanders in bezet gebied. Een herinneringsboek aan bezettingstijd en bevrijding, Amsterdam 1970, pag. 88.
- bron 18 naar: Quest, Quest Historie, nummer 5, 2005, pag. 82.
- bron 19 L. Mulder e.a., De twintigste eeuw, Apeldoorn 1991, pag. 356.
- bron 20 foto's 1, 3, 4 en 5: M. Bossenbroek (red.), Weerzien met Indië, Zwolle 1995, pag. 1108, 1003, 1095 en 1046.
foto 2: J. Constant (red.), Documentaire 20e eeuw. Kroniek en aanzien van onze tijd, Zwolle 1993, pag. 559.
- bron 21 A. Manning e.a. (red.), Onze jaren 45-70. 25 jaar wereldgeschiedenis, Amsterdam 1972, pag. 788.
- bron 22 bewerkt door Cito/Cevo (naar: Geïllustreerde Bosatlas van de wereldgeschiedenis, Groningen, 1984, pag. 90).
- bron 23 bewerkt door Cito/Cevo.
- bron 24 F. Behrendt, Grafische signalen, Amsterdam 2000, pag. 188.
- bron 25 L. Mulder, e.a., De twintigste eeuw, Apeldoorn 1991, pag. 254.
- bron 26 bewerkt door Cito/Cevo.
- bron 27 naar: www.olympic.org
- bron 28 naar: M. van Haperen, in: Historisch Nieuwsblad, mei 2007, nummer 4, pag. 48.

bron 29

H. van der Veen, Westerbork 1939-1945. Het verhaal van vluchtelingenkamp en
Durchgangslager Westerbork. Herinneringscentrum Kamp Westerbork, 2003, pag. 117.